

Юрій Грицевич
(Луцьк)

УДК 811.161.2'282.2'342.42(438):[801.81:398.8]

ОСОБЛИВОСТІ КОНСОНАНТИЗМУ ПІДЛЯСЬКИХ ГОВІРОК У ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСАХ І. ІГНАТЮКА

Своєрідна ізольованість підляських говірок визначає проблему їхнього статусу: дотепер ведуться суперечки, до якої мови вони належать – польської, білоруської чи української. У статті на матеріалі записів місцевих уснопоетичних текстів, упорядкованих І. Ігнатюком, проаналізовано характерні особливості консонантизму українських говірок Підляшшя. Встановлено, що народнописанні тексти можуть слугувати одним із надійних джерел вивчення специфічних рис говірки або говору. Залучені для дослідження фольклорні матеріали з Підляшшя повно й системно відображають особливості консонантизму архаїчної підляської говірки, зокрема відтворюють відмінності в частотності вживання окремих приголосних, особливості депалаталізації приголосних, а також наслідки позиційних і нерегулярних звукових змін. Наведений та проаналізований матеріал дає змогу стверджувати, що ареал більшості фіксованих на Підляшші фонетичних явищ сягає щонайменше західнополіського говору, ширше – північноукраїнського мовного континууму, а це дозволяє кваліфікувати підляські говірки як українські.

Ключові слова: підляські говірки, консонантизм, позиційні зміни приголосних, депалаталізація, інновація.

Постановка проблеми та її значення. Українсько-польсько-білоруське пограниччя – цікава, дуже перспективна, але суперечлива з мовознавчого погляду територія. Ідеться про відносно невеликий підляський (надбужсько-поліський) ареал у Підляському воєводстві Польщі над річками Західний Буг і Нарва. Учені констатують, що українські підляські говірки нині зникають: їх витісняє офіційна польська мова, а також білоруська, яку тут нині часто насаджують через школу і ЗМІ, бо ж місцеве населення свого часу помилково записане було білорусами. Інформацію ж про релевантні риси місцевих говірок можна черпати з фольклорних збірників, звичайно, за умови, що фіксація такого фактажу передбачала послідовне й точне відтворення діалектних рис усіх мовних рівнів. У дослідженні опрацьовано уснопоетичні тексти з Підляшшя, вміщені у збірниках «Народні письні з Подляшшя. Любовні письні» [3], «Народні письні з Подляшшя. Родинно-побутові письні» [4], «Народні письні з Подляшшя. Кавалірські письні» [5], «Народні письні з Подляшшя. Балади й гісторичні письні» [6], «Подляські веснянки» [7], «Фольклорні записи з Підляшшя» [8], «Обрадові письні з Подляшшя. Весільні письні» [9], «Народні пісні з Підляшшя» [10], «Фольклорні записи з Підляшшя» [11], упорядкованих відомим фольклористом Іваном Ігнатюком (Польща).

Мета дослідження – проаналізувати відображені у фольклорних текстах особливості фонетичної системи підляських говірок. Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких завдань: 1) із фольклорних текстів дібрати слова і словоформи, що відображають особливості консонантизму підляських говірок, та прокоментувати звукову структуру кожного діалектизму; 2) систематизувати виявлені діалектні явища в консонантизмі і простежити їх регулярність, частотність; 3) шляхом аналізу фонетичних особливостей мови фольклорних текстів довести виразну північноукраїнську основу місцевих говірок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмінності супроти літературної мови в системі консонантизму пов'язані в основному з депалаталізацією в ряді позицій м'яких приголосних, а також зі збереженням окремими консонантами історичної м'якої вимови.

Послідовне ствердіння губних простежено перед рефлексом ненаголошеного *ǣ: бидувати [4, с. 20], співаючи [4, с. 23], биленький [4, с. 34], свитати [4, с. 51], по свитльици [4, с. 52], бижить [5, с. 5], бижи [5, с. 10], забижиши [5, с. 10], обицяєш [5, с. 27], розцвітаються [5, с. 37], зминилась [5, с. 43], виночок [6, с. 3], насмиаяся [6, с. 19], із биди [6, с. 27], бидалахом [6, с. 29], побигу [7, с. 8], зацвила [7, с. 11], винки [7, с. 16], не цвितеш [7, с. 23], висмиая [8, с. 15], замитати [8, с. 22], смиються [8, с. 27], а також перед рефлексом ненаголошеного *e: камень [3, с. 25; 4, с. 12], попел [6, с. 16], каменну [6, с. 26]. Перед наголошеним рефлексом *ǣ можлива і

звичайна депалаталізація губного: *видра* [9, с. 12], *понімили* [4, с. 35], *зашумила* [5, с. 25], і ствердіння, що супроводжується розвитком додаткової артикуляції: *вмніла* [4, с. 17], *умніла* [5, с. 6], пор: «*Жеб я була зезулькою й умніла літати, полетіла б понад вуйськом діятка шукати*» [5, с. 6]. Натомість перед *i підляські говірки зберігають пом'якшену вимову губних: *відно* [3, с. 10], *над панамі* [3, с. 10], *полямі* [3, с. 10], *перламі* [3, с. 10], *смірно* [3, с. 13], *мілого* [3, с. 19], *заставіла* [3, с. 36], *полюбіла* [3, с. 36], *робіт* [4, с. 8], *вішня* [4, с. 17], *поломілась* [4, с. 17], *побілась* [4, с. 17], *пропів* [4, с. 42], *міла* [4, с. 43], *викупіти* [4, с. 43], *вдовіну* [4, с. 44], *черевіки* [4, с. 46], *мілу* [4, с. 47], *купіт* [4, с. 53], *мілою* [5, с. 8], *вісять* [7, с. 16], *ногамі* [10, с. 54], *ворогамі* [10, с. 54], *поживіті* [10, с. 64], *свінка* [10, с. 71], пор.: «*Поміжду полямі, поміжду перламі грає краплиста роса*» [3, с. 10], «*Пропів коніка вороного, іде до стайні по другого*» [4, с. 42].

Перед рефлексом *ě можлива депалаталізація і передньоязикових [д'], [т'], [з'], [с'], [л'], [н']: *дижку* [4, с. 16], *до дидича* [10, с. 64], *в нидилю* [4, с. 51], *в тисті* [4, с. 16], *тисно* [3, с. 28], *схотила* [4, с. 51], *сила* «сіла» [4, с. 88], *снидати* [11, с. 47], *з дитками* [5, с. 16], *дивоцьку* [5, с. 42], *дивча* [6, с. 18], *з дитьми* [6, с. 25], *дивки* [7, с. 16], *злудий* [7, с. 18], *надилю* [7, с. 26], *при стині* [6, с. 13], *втикай* [6, с. 16], *втикайте* [6, с. 18], *на дорози* [5, с. 24], *на порози* [8, с. 11], *висичу* [8, с. 11], *сіяло* [6, с. 6], *насиває* [6, с. 9], *ликарства* [6, с. 18], *злипю* [9, с. 25], *гниздечко* [9, с. 12], *німецькоє* [6, с. 26]. Натомість перед *i ці консонанти в багатьох говірках зберігають історичну м'яку вимову: *спаті* [3, с. 12], *люді* [3, с. 19], *сісті* [4, с. 2], *їсті* [4, с. 2], *дітіна* [4, с. 6], *ходіла* [7, с. 44], *женітіся* [8, с. 17], *питі* [8, с. 24], *гуляті* [8, с. 24], *умираті* [8, с. 24], *сіви* [3, с. 2], *несі* [3, с. 2], *просіті* [3, с. 44], *сілу* [3, с. 47], *гусі* [10, с. 71], *коніка* [4, с. 42], *пшениченька* [4, с. 44], *причинів* [4, с. 46], *священнік* [4, с. 14], *роніт* [8, с. 5], *пшеничної* [8, с. 6], *кринічної* [8, с. 6], *криніцу* [8, с. 24], *нізенько* [8, с. 24], *нізько* [10, с. 100], *под каліною* [3, с. 10], *стеліться* [3, с. 10], *молітву* [3, с. 11], *не розлівай* [3, с. 26], *пролітая* [3, с. 26], *щасліва* [3, с. 46], *біліна* [3, с. 46]; *зліває* [4, с. 2], *виздихалі* [4, с. 3], *велікого* [4, с. 4], *боліт* [4, с. 4], *каліноньку* [4, с. 6], *веліку* [4, с. 7], *непорадлівая* [4, с. 8], *лісточок* [4, с. 13; 5, с. 30], *лічко* [4, с. 15], пор.: «*Позволь же мні, маті, корчму збудувати, чи прийдуть дівчата питі і гуляті?*» [8, с. 24], «*Ввечур міду поцілюю й зараз в собіє сілу чую*» [4, с. 47], «*Ой дожжалі житко, дожжалі, дожжалі, і тут верею зв'язалі, зв'язалі*» [10, с. 100]. Можливо, написання *стальи*, *повмиральи*, *позуоставляльи* [3, с. 28], *нікольи*, *оддавальи*, *приказовальи* [4, с. 4], *вийшльи* [4, с. 26], *взяльи*, *розстріляльи*, *розпитальи*, *наробильи*, *забільи* [4, с. 3], *настальи*, *покидальи* [6, с. 6], *прильитільи*, *з'їльи* [10, с. 25], пор.: «*Ах що ж бо ми наробильи: свого швагра та й забільи*» [6, с. 3], відображають специфічну препалатальну вимову плавного бокового сонорного, що часом трапляється в західнополіських говірках, або ж специфічний [и']-рефлекс давнього *i, типовий для говірок Правобережного Полісся.

За опрацьованими фольклорними матеріалами, в підляському ареалі низькою частотністю характеризується вібрант [р'], що виявився майже послідовно депалаталізованим, у тому числі перед рефlekсами давніх голосних *i, *ě, *e: *риєже* [10, с. 63], *на ориєсі* [10, с. 69], *вистрилив* [5, с. 23], *з грихів* [10, с. 85], *дримаючи* [11, с. 22], *зора* [3, с. 4, с. 5], *радами* [3, с. 7], *твору* [3, с. 11], *зори* [3, с. 13], *говорать* [3, с. 20; 4, с. 23; 5, с. 30], *зора* [3, с. 25; 5, с. 35], *затрасеться* [3, с. 25], *нарикала* [3, с. 28], *вечерай* [3, с. 29], *видрапаю* [3, с. 30], *запрагаймо* [3, с. 30], *горат* [3, с. 33], *говорат* [3, с. 33], *повтараю* [3, с. 33], *горачи* [3, с. 38], *гора* [4, с. 1], *запрагай* [4, с. 1], *з трох* [4, с. 2], *раба* [4, с. 4], *вечерала* [4, с. 4], *вирадили* [4, с. 8; 9, с. 19], *навару* [4, с. 11; 9, с. 15], *вираджала* [4, с. 12], *праде*, *дримає* [4, с. 15], *вечеру* [4, с. 17], *горую* [4, с. 17], *горуванне* [4, с. 17], *мора* [4, с. 20; 7, с. 14], *не наговоруся* [10, с. 26], *до мора* [10, с. 30], *вирадила* [10, с. 30; 6, с. 10], *наради* [4, с. 32], *запрагайте* [4, с. 44; 5, с. 35], *краще* [5, с. 15; 6, с. 16], *цара* [6, с. 18], *ратуй* [5, с. 16], *на трох* [5, с. 29; 6, с. 25], *ратувати*, *ратуй* [5, с. 41], *по мори* [5, с. 41], *вечерати* [6, с. 12], *траслися* [6, с. 27], *за писара* [7, с. 10], *раденця* [7, с. 15], *рабе* [7, с. 28], *двери* [7, с. 41], *горувати* [9, с. 14], *куратину* [10, с. 44], *браскотить* [10, с. 55], *ударать* [11, с. 27], пор.: «*Ото моя синовая до роботи лививая, праде й дримає*» [4, с. 15], «*Як я вросту, пройду за старосту, за старосту і за того, за писара молодого*» [7, с. 10]. У випадку *крілець* [3, с. 46], пор.: «*Полетіла б я до тебе, но крілець не маю*» [3, с. 46], представлено вторинне м'якшення [р] перед *у (можливо, м'якість вібранта тут має гіперкоректний характер).

Залучений для дослідження матеріал відбиває виразну тенденцію до депалаталізації історично м'якого [ц'] у ряді фонетичних позицій, зокрема перед рефлексом ненаголошеного *ě:

поцілував [3, с. 7], не цілуй [3, с. 7], поцілувала [5, с. 44], пор.: «Ой, не **цілуй** ти мене, не **цілуй**, ти багатий, а я бідна» [3, с. 36]; перед рефлексом ненаголошеного *е: шишинацать [4, с. 46], пор.: «Сироткою я зросла, сироткой родилась, лет **шишинацать** мни било, по людям ходила» [4, с. 46]; у відмінкових формах іменників з основами на [ц']: до серця [3, с. 10], оїця [3, с. 13], хлопци [3, с. 38; 5, с. 4]; тианици [3, с. 18], в криници, сеструнци [3, с. 27], серцу [3, с. 46], по свитльици [3, с. 52], од конца [5, с. 45], на вечорници [5, с. 46], червонца [10, с. 73], Творца [10, с. 89], на дороженьци [5, с. 4], у криниченьци [5, с. 43], пор.: «Я ж тебе пригорну до **серця** щирого, воно так пилке, як жар» [3, с. 10], «В **криници** висохне, то в мору прибуде, умре тато й мама – гостини не буде» [4, с. 27]. М'яка вимова [ц'] фіксована спорадично: козацькоє [3, с. 7], дванацятой [3, с. 20], хлопцѡв [3, с. 34]; богацькая [4, с. 1], на краниці [4, с. 13], браце [4, с. 24], титінець [4, с. 32], молодці [4, с. 4], стрелець [4, с. 13], оконця [4, с. 16], молодиці [4, с. 24], вечорниці [4, с. 24], лядащиця [4, с. 28], по світлиці [4, с. 33], криниченці [4, с. 34], залицяюся [4, с. 37], хлопці-риболовці [4, с. 38], дивоцьку [4, с. 42], до пивниці [4, с. 44], до светлиці [4, с. 44], на юлиці, на уліцю [6, с. 4], пор.: «Ой, болить **козацькоє** серце, ой, болить і буде болить» [3, с. 7], «Плила, плила з ружжи квята на **краниці** стала» [4, с. 13].

Одиничний випадок депалаталізації м'якого свистячого [з'] представлено у формі з колодяза [3, с. 26], пор.: «Зимну воду з **колодяза** можна розливати, не залюбляную пару можна розлучати» [3, с. 26].

Процес ствердіння в підляських говірках історично м'яких шиплячих можна ілюструвати словесними формами на зразок ключи [6, с. 14], очи [6, с. 18; 7, с. 11], найвірнійши [6, с. 18], найбистрійши [6, с. 18], гочи [4, с. 18], чорніши [4, с. 18], наши [4, с. 26], рижі [4, с. 27], свічи [7, с. 22], славнійши [7, с. 34], перши [8, с. 13], чужі [9, с. 6], по калюжі [9, с. 26], воши [10, с. 29; 11, с. 11], межі [10, с. 30], гроши [10, с. 73; 11, с. 11], до печі [11, с. 3], речи [11, с. 3], гожи [11, с. 11], пор.: «Возьми, доню, **ключи** золоті, поодмикай сундуки нові» [6, с. 14], «Де ноженьки впали, там **свічи** палали, гою, гою там **свічи** палали» [7, с. 22], «Ти, маршалку, сюди-туди, йди до собачей буди, як не маєш три **гроши**, йди додому бити **воши**» [11, с. 11]. Проте шиплячі стверділи непослідовно; свою історичну м'якість, на відміну від літературної мови, вони зберігають у словесних формах щірая [3, с. 26], ізжілься [4, с. 19], вираджіла [5, с. 4], дивчіта [5, с. 4], вибачійте [5, с. 5], од їжджієши [5, с. 31], щісте [11, с. 10], не жілуйте [9, с. 3], пор.: «Куди їдеш, од **їжджієши**, коханічко моє?» [5, с. 31], «Ружевая ружа – то знаомство, червона – то **щірая** любов» [3, с. 26].

Натомість у своїх пом'якшених варіантах реалізуються задньоязикові та фарингальний приголосні перед *у: хілив [3, с. 4], голкі [3, с. 10], ворогі [3, с. 10], схілили [3, с. 21], покінув [3, с. 21], до дорогі [3, с. 21], очкі [3, с. 27], звйоздочки [3, с. 33], захітався [3, с. 37], з тугі [3, с. 38], другій [3, с. 39], парочки [6, с. 15], могілу [6, с. 16], кідай [6, с. 18], слугі [6, с. 18], ляхі [6, с. 27], перекинуся [7, с. 7; 11, с. 2], неводечкі [7, с. 7], із водечкі [7, с. 7], загіну [8, с. 16], губонькі [8, с. 25], трошкі [8, с. 27], скінуть [9, с. 3], кішки [9, с. 13], захітався [9, с. 22], свекрухі [10, с. 9], з руткі [10, с. 78], кіпілі [10, с. 92], головкі [10, с. 100], схілілі [10, с. 100], буракі [11, с. 8], лікі [11, с. 29], такій [11, с. 38], вкінув [11, с. 50], пор.: «А як поїдеш ти на Україну і будеш в степі гуляти, може, згадаєш свою дівчину, що буде з **тугі** вмирати» [3, с. 38], «А тії **губонькі** мене цілували, а тії очка до мене моргалі» [8, с. 25].

В опрацьованих текстах спостережено типово поліську заміну чужомовної за походженням фонемі [ф] консонантною сполукою [хв]: охвіцери [5, с. 16], в хвартусі [6, с. 16], хвартушочки [7, с. 44], хвартух [10, с. 29], пор.: «**Охвіцери** од їжджають, за тобою шукають» [5, с. 16], «Носила попел в **хвартусі**, щоб було легше на душі» [6, с. 16], «В нашуй свахи **хвартух** з фалдочками, а воши купочками» [10, с. 29].

Простежено кілька різновидів асимілятивних змін у консонантних групах. Звукова структура слів відображає регресивну суміжну асиміляцію за способом творення у групі [зш] > [жш]: найнижше [9, с. 15], [тч] > [ч:] > [ч]: хучій [10, с. 24], Очченаш [10, с. 61], [дц] > [ц:] > [ц]: шишинацать [4, с. 46], [вн] > [мн]: всьоромно [3, с. 22]; за глухістю – [бт] > [пт]: задоптала [8, с. 27], надуптала [9, с. 8], видопче [9, с. 20], видоптала [10, с. 49], допчите [10, с. 64], пор. псл. *dъbъtati [1, с. 110]; за дзвінкістю – [пл] > [бл]: заблюцу [4, с. 46]. Засвідчено прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [с'т'] > [с'ц']: гощіна [4, с. 26], [мй] > [мн']: симня [4,

с. 6], *не спомнялася* [6, с. 4], *помнятати* [6, с. 19], а також прогресивну дистантну асиміляцію за місцем і способом творення [ш..с] > [ш..ш]: *шишинацать* [4, с. 46]. Зі змін дисимілятивного типу виявлено регресивне суміжне розподібнення за способом творення [чт] > [шт]: *што* [4, с. 17; 10, с. 64], *штири* [3, с. 7; 4, с. 23], *штоби* [10, с. 64], [чк] > [шк]: *яблушка* [5, с. 24], [н'к] > [йк]: *матинойка, калинойку* [10, с. 78]; за місцем і способом творення – [жш] > [кш]: *найдорожший* [3, с. 21]. Прогресивна контактна дисиміляція за місцем і способом творення [вв'] > [вн'] відбулася у словоформі *внійде* [10, с. 67]; за способом творення – [вй] > [вл']: *здоровля* [3, с. 31]. Регресивна дистантна дисиміляція за м'якістю [т'.т'] > [т..т'] зумовила звукове оформлення лексем *титюну, титінець* [4, с. 32], «*А я титінець подала, посію рожу трояка*» [4, с. 32]. У випадку *найвижше* [9, с. 15] після регресивної контактної асиміляції за місцем і способом творення [сш] > [ш:] відбулася регресивна дисиміляція за глухістю [ш:] > [жш]. Розвиток [ск] > [шк] представлено у формах *шклянка* [8, с. 26], *шклянечку* [8, с. 26].

Говірки підляського ареалу часом зберігають давні форми без наслідків асимілятивних чи дисимілятивних змін, представлених у багатьох українських діалектах і літературній мові. Наприклад, словоформи *ручник* [4, с. 39], *ручничком* [3, с. 32; 10, с. 9], *ручники* [6, с. 14], *ручнички* [6, с. 16] безпосередньо продовжують праслов'янську форму, тоді як загальноновживане *рушник* склалося шляхом регресивної контактної дисиміляції за способом творення [чн] > [шн]. Групу [чн] зберігає і лексема *ручницю* [4, с. 18; 5, с. 23]. Без регресивної дисиміляції за способом творення у групі [зв] у досліджуваних текстах представлені структури *звони* [3, с. 18], *завзвонять* [3, с. 18], *завзвонили* [3, с. 6, с. 50], *в звін* [3, с. 50], *звонкове* [7, с. 16], *завзвеніли* [10, с. 41], *перезвіни* [10, с. 42], *звонкоє* [10, с. 109], пор. псл. *zvон- [1, с. 55]. Словоформа *срібро* [10, с. 81; 11, с. 27], пор.: «*Хоч я маю срібро й золото, дорогії шати, трудно-бо мні на тамтой світ з собою забрати*» [10, с. 81], засвідчує безпосередній зв'язок із псл. *sъrebro «срібло» [2, с. 387] без результату представленої в літературному відповіднику дистантної прогресивної дисиміляції [р..р] > [л..р]. Без дисимілятивної зміни [ш:] > [шч], [жш] > [жч] збережено структури *хорішиший* [6, с. 19], *найхорішишу* [5, с. 38; 7, с. 28], *найдорожший* [3, с. 41], *тяжше* [5, с. 34].

Появу протези [г] спостережено у словоформах *гіншим* [3, с. 4], *гіншою* [5, с. 45], *в гочі* [3, с. 14; 7, с. 14], *гочи* [3, с. 30], *гузенька* [3, с. 15], *гулиця* [3, с. 29; 7, с. 14], *годінне* [3, с. 42], *госинь* [3, с. 43], *в госині* [5, с. 14], *горати* [3, с. 1; 5, с. 46], *горе* [3, с. 34], *гоконцьом* [3, с. 9], *з гобори* [3, с. 19], *гобідати* [3, с. 24], *гулиця* [3, с. 35], *гулонька* [5, с. 12], *горол* [5, с. 7], *гузенько* [5, с. 24], *з-за Гуманю* [6, с. 28], *на гозері* [7, с. 15], *гуздечку* [7, с. 32], *говес* [9, с. 13], *ганьоли* [10, с. 17], пор.: «*А в моєм садочку стежечка гузенька, ніхто там не ходить, лиш я молоденька*» [3, с. 15], «*Кати в мурах тебе не пускали, ти на катах годінне рвала*» [3, с. 42], «*Ой вижень, вижень, моя матюнко, сиви воли з гобори*» [4, с. 19]. У словоформах *юлоньку* [3, с. 17; 7, с. 20], *Ядамко* [10, с. 40] зафіксовано протетичний [й], пор.: «*Кинув косу на юлоньку, а сам пошов додомоньку*» [3, с. 17], «*Приїхав Ядамко вночі, тримає нагайку в руці, жеб злапати звірину в руку*» [10, с. 40]. Натомість відсутність протези констатовано у формах *они* [3, с. 15], *окно* [3, с. 20], *уста* [3, с. 34], *окна* [3, с. 42], *огньом* [3, с. 46], *окенко* [4, с. 10], *оконце* [4, с. 23], *узьенька* [4, с. 33], *оконцьом* [4, с. 43], *овса* [5, с. 10], *остро* [5, с. 11], *огонь* [9, с. 12], пор.: «*В дівчини серце огньом палає, она невинна, як пташина*» [3, с. 46], «*Там у садочку узенька стеженька, ой там іде моя мила так дужо п'яньенька*» [4, с. 33], «*Не огонь то палає, но пуца говорить*» [9, с. 12]. Структура *ора* «гора» [3, с. 5] засвідчує гіперичне опускання початкового [г]: носії говірки, очевидно, сприйняли форму *гора* як таку, що має протезу. У випадку *заржали* [5, с. 4] відсутній приставний [і], пор.: «*Стогнала земля, пуод їм лежачи, заржали кони, його везучи*» [5, с. 4].

Зафіксовано різні види усічення основи, зокрема аферезу: *му* (< йому) [3, с. 28], *го* (< його) [3, с. 30], *за гуркі* [11, с. 9], пор.: «*Їхав козак на чужину, дала му сльози отирать*» [3, с. 28], «*Ой дікуємо для вас за капусту, за квас, за гуркі сурови, будьте здорови*» [11, с. 9]; апокопу: *зара* [3, с. 4], *нех* [3, с. 5; 4, с. 33; 10, с. 31], *ніхт* [3, с. 10], *нихт* [3, с. 10, с. 45], *тра* [3, с. 32; 10, с. 43], *загра* [10, с. 47], *зука* [3, с. 13], пор.: «*Як тяжко з нелюбим сидіти, воліла б я зара вмерти*» [3, с. 4], «*Всі сп'ять вороженьки, всі працюю зморони, нихт не шелесне в гаю*» [3, с. 10], «*За лихим мужом тра рано встати, тра рано встати, хліб печи*» [4, с. 33]. Натомість прислівники *тогда* [3, с. 4; 5, с. 30], *нигде* [8, с. 3] зберігають групу приголосних [гд], яка в літературній мові зазнала спрощення, пор.: «*Ах, де я із милим ходила, за ручку мене проважав, до серденька свого хілив*

він – *тогда* я щаслива була» [3, с. 4], «Наша молода Марина увсі двори сходила, увсі двори сходила, а *нигде* сльози не уронила» [8, с. 3]. Форми *товда* «тоді» [3, с. 21], *навсігда* [3, с. 30] засвідчують послаблення артикуляції етимологічного [г], пор.: «А як умру я з того жалю, то поховайте в тій траві, *товда* зорвеш ту астру білу, згадаеш, хто тебе любив» [3, с. 21], «Чорноброва, будь здорова, від їжджаю *навсігда*» [3, с. 30].

Фонетичний варіант загальноновживаної лексики *кропива* в говірках підляського ареалу ілюструє наслідок дистантної метатези: з *коприви* [7, с. 43], пор.: «Бодай вам, дивочки, з шанди виночки, а з *коприви* сорочки, а з лик поясочки» [7, с. 43]. Це ж явище спостережено у структурах *ліворвера* [6, с. 20], *щеберцю* [6, с. 27], пор.: «Вийшов батько з хати – споглянув на світ, *вийняв ліворвера* – сам себе убив» [6, с. 20], «Привезе виночок *щеберцю*, *щеберцю*, жеб було хороше до винцю, до винцю» [6, с. 27]. Натомість відповідно до загальноновживаного *тарілка* в говірках підляського ареалу функціонує структура *талірка* [5, с. 24], пор.: «Зайшов він до єї, дала крісло сісти, дала йому на *талірку* два яблушка з'їсти» [5, с. 24]. Якщо зважити, що аналізований іменник через польське *talerz*, чеське *talíř* зводиться до середньовісньонімецького *talier* «тарілка» [2, с. 523], то в досліджуваних текстах збережено давнішу форму без наслідків метатези [л.р] > [р.л]. Відсутність метатези у псл. *medvěď відображають підляські варіанти *мідвїдь*, *медвїдьови* [10, с. 38], пор.: «Ой, там у полю *мідвїдь* гукає – не їдь Марисю – свекруха лихая! Я *медвїдьови* солонину кину, а я свекруху кулаком у спину» [10, с. 38].

Звукова структура слів *дзїньдобри* [5, с. 27], *їдженне* [10, с. 4], *посидженне* [10, с. 4], *дзюрави* [10, с. 27], *дзюрка* [10, с. 53], *хадзяї* [8, с. 25], *косіць*, *просіць* [11, с. 45], без сумніву, свідчить про їхнє запозичення з польської чи білоруської мов (пор. польські *dzień dobry*, *jedzenie*, *dziurawy*, *dziurka*, білоруські *хадзяїн*, *касіць*, *прасіць*). У заперечному займеннику *ніц* «нічого» < псл. *ničь шиплячий приголосний заступився свистячим, очевидно, внаслідок польського впливу, пор.: «Там на горі, на горі, да курно, димно, за туманом, туманом, да *ніц* не видно» [3, с. 40].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Більшість проаналізованих фонетичних явищ підляських говірок – власне українські інновації, ареал яких охоплює всі північноукраїнські діалекти. Із західнополіськими говірками підляський ареал об'єднують такі фонетичні риси: поширеність приставного [г]; непослідовність процесу депалаталізації історично м'яких шиплячих; ствердіння в більшості позицій африкати [ц'] та вібранта [р']; ствердіння губних і передньоязикових приголосних перед рефлексом ненаголошеного *ě. Наведений та проаналізований матеріал засвідчує, що уснопоетичні тексти можуть слугувати одним із важливих джерел вивчення специфічних рис говірок, адже вони зберігають як архаїчні явища, так і фонетико-морфологічні новотвори, характерні для певного ареалу. Це визначає перспективи подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
2. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 5. – К. : Наукова думка, 2006. – 703 с.
3. Ігнатюк І. Народні письні з Подляшшя. Любовні письні / І. Ігнатюк. – Лаймен, 1985. – 69 с.
4. Ігнатюк І. Народні письні з Подляшшя. Родинно-побутові письні / І. Ігнатюк. – Лаймен, 1985. – 64 с.
5. Ігнатюк І. Народні письні з Подляшшя. Кавалерські письні / І. Ігнатюк. – Лаймен, 1984. – 54 с.
6. Ігнатюк І. Народні письні з Подляшшя. Балади й гісторичні письні / І. Ігнатюк. – Лаймен, 1984. – 36 с.
7. Ігнатюк І. Подляські веснянки / І. Ігнатюк. – Люблін, 1982. – 62 с.
8. Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя / І. Ігнатюк. – Люблін, 2005. – 76 с.
9. Ігнатюк І. Народні пісні з Підляшшя / І. Ігнатюк. – Люблін, 1982. – 37 с.
10. Ігнатюк І. Обрядові письні з Подляшшя. Весільні письні / І. Ігнатюк. – Люблін, 1982. – 170 с.
11. Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя / І. Ігнатюк. – Люблін, 2003. – 77 с.

Грицевич Ю. Особенности консонантизма подляшских говоров в фольклорных записях И. Игнатюка.

Своеобразная изолированность подляшских говоров определяет проблему их статуса: до сих пор ведутся споры, какой язык они представляют – польский, белорусский или украинский. В статье на материале записей местных уснопоетических текстов, упорядоченных И. Игнатюком, проанализированы характерные особенности консонантизма украинских говоров Подляшшя. Установлено, что народно-песенные тексты, сохраняя как архаичные языковые явления, так и

фонетические новообразования, типичные для определенного ареала, могут служить одним из надежных источников изучения специфических черт говора или наречия. Привлеченные для исследования фольклорные материалы с Подляшья полно и системно отражают особенности консонантизма архаического подляшского говора, в частности воспроизводят различия в частотности употребления отдельных согласных, особенности депалатализации согласных, а также последствия позиционных и нерегулярных звуковых изменений. Приведенный и проанализированный материал позволяет утверждать, что ареал большинства фиксированных на Подляшье фонетических явлений продолжается как минимум в западнополесских говорах, шире – и в других говорах Полесья, что позволяет квалифицировать подляшские говоры как украинские.

Ключевые слова: подляшский говор, консонантизм, позиционные изменения согласных, депалатализация, инновация.

Hrytsevych Yu. Consonant Features of Pidliashshia's Dialects in I. Ihnatyuk's Folklore Records.

The original isolation of Pidliashshia's dialects determines the problem of their status: disputes, what language they belong to – Polish, Byelorussian or Ukrainian, are between scientists even today. The typical consonant features of Ukrainian dialects in Pidliashshia are analyzed in this article on the base of local oral-poetical texts records organized by I. Ihnatyuk. It is determined that folklore texts are saving the archaic linguistic phenomena and phonetic new formations, typical for a certain area. That is why folklore texts can be used as reliable sources in the process of dialect specific features studying. Pidliashshia's folklore materials that were used in our research can present full and systematic demonstration of consonant features in archaic Pidliashshia's dialects. Folklore materials reproduce differences in frequency of some consonant using, features of consonant depalatalization and also consequences of positional and irregular sounds changes. The material that is represented and analyzed allows to consider that area of the most typical phonetic phenomena stretch at least for western-Polissyan dialects, wider – northern-Ukrainian language continuum. This fact allows to characterize Pidliashshia's dialects as Ukrainian.

Key words: Pidliashshia's dialects, consonant features, positional changes of consonants, depalatalization, innovation.

Юрій Громик
(Луцьк)

УДК 811.161.2'282.3'342(477.82)

**КОМБІНАТОРНІ ЗВУКОВІ ЗМІНИ В ПОЛІСЬКІЙ ГОВІРЦІ
СЕЛА ЛІПНЕ: АСИМІЛЯЦІЯ, ДИСИМІЛЯЦІЯ**

У статті проаналізовано найбільш частотні комбінаторні звукові зміни на матеріалі поліської говірки села Липне², зокрема детально прокоментовано структури з наслідками асимілятивних та дисимілятивних модифікацій. З'ясовано, що комбінаторні звукові зміни – одне з суттєвих джерел поповнення кількісного складу лексики говірок та суттєва риса їх фонетичної системи. Серед чинників, що зумовили велику частотність таких змін у досліджуваній говірці, найбільш дієвими були евфонія, деетимологізація, народна етимологія, аналогічні вирівнювання, відштовхування від специфічних рис суміжних діалектів та мов, а також неточне відтворення структури іншомовного слова при його запозиченні. Розширено ареалогічну інформацію про фонетичні модифікації цього типу в українських діалектах. Установлено, що внаслідок комбінаторних фонетичних модифікацій у поліських говірках склався помітний шар вторинних, пізніх за часом появи структур, які, що характерно, часто не формують чітко окреслених ареалів і поза досліджуваним говором або й конкретною говіркою не фіксовані.

Ключові слова: поліська говірка, комбінаторні звукові зміни, асиміляція, дисиміляція.

² Село Липне (місцеві варіанти назви – *Ліпни*, *Ліпн'ї*) належить до Ківерцівського району Волинської області і розташоване в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя.